

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PREPARATORY EXAMINATION 2008

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 9.

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Araba dipotso KAOFELA.

Pampiri ena e arotswe dikarolo tse tharo (Karolo ya A, B, C):

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le Tshebediso ya Puo	(30)

3. Qala karolo e nngwe le e nngwe leqepheng le letjha, mme o sehe mola qetellong ya karolo ka nngwe.
4. Tlola mola pakeng tsa potso e nngwe le e nngwe.
5. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.
6. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Karolong ena o neilwe ditemana tse pedi. Bala e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse tla latela tema ka nngwe.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse latelang.

Tumelo o ne a dutse ka thoko ho toropo moo mmila o moholo o kenang toropong. E ne e le hoseng mme phoka e letse haholo jwang. Mahlasedi a letsatsi la hwetla a wela hodima jwang, a ne a benya mme a fetoha mebalabala e metle e tshwanang le ya mookodi. Ka hohle ho ne ho se ho utlwahala melodi ya dinonyana le medumo ya makoloi le dimotokara ka ha jwale ho ne ho bonahala hore batho ba itokisetsa ho theohela mosebetsing. Lerata lena le ne le hodiswa le ke dillo tsa dikgomo le manamane ha bashanyana ba kgethela. Empa tsena kaofela di ne di sa fihle harehare mohopolong wa Tumelo. O ne a nahana ntho e le nngwe, a bona ntho e le nngwe ha a thalatsa mahlo, o ne a nkgang ntho e le nngwe feela ha a phefomoloha moya o phodileng wa hoseng ... TOKOLOHO.

Esita le tsona diaparo tsa hae di ne di mo hopotsa yona tokoloho. Mmala wa tsona le monko wa tsona o ne o fapane haholo le wa tseo a neng a se a qetile kgwedi tse tshelletseng a di apara bosiu le motsheare. Ka moo di neng di sosobane ka teng, e ne e ka o ile a wela metsing mme yare diaparo tsa hae di eso ome tsa be di se di sutelwa ka mokotleng. O ne a lekile ho di otlootlolla empa di hana ... borikgwe bo ne bo ntse bo ena le metshetshe e mashomeshome bakeng sa motshetshe. Hape di ne di ena le lephoka le leng le letjha leo a sa le tsebeng, le ha di ne di hlwekile di sa tshwehle jwalo ka tseo a neng a se a di tlwaetse.

Leqhetsonyaneng la seipone le neng le sa setse ka mokotleng wa baki ya hae o ne a makala ha a ipona. A fumana a le motsho a re tsho! Ho ne ho bonahala hantle hore le mahlong mona tshila e se e bokellane haholo. Maoto a hae a ne a se a tletse ka dieteng tsa hae hoo a neng a se a bile a kgwehlisitse maqwhele. Le maoto a ne a se a sa tlwaela dieta, mme le ona a ne a batla tokoloho ya ona.

Tumelo o ne a emetse hore mabenkele a bulwe a tle a tsebe ho ba le moo a ka nnang a dikadika teng ho fihlela mohlomong a utlwautlwela ho hong ha batho ba ntse ba bua. Ho kena toropong hona jwale ho ne ho tla bontshahatsa hore ha a tsebe moo a yang teng, mme hoo ke taba eo mapolesa a sa e batleng. Tjhe, le yena mapolesa o ne a se a a kgotshe hona jwale. O ne a utlwa hore mpa e a lla e hloka dijo jwale. A qala ho hopola dijonyana tseo a letseng a di jele ka la maobane ha a ne a kopa metsi ho mohlankana e mong wa Mosotho. O ile a mo thusa ka nnete. E sa le hantle haholo ha e le mona Basotho ba sa ntsane ba utlwisisa ha monna wa motsamai a kopa "metsi". Tjhe, kwana le ha yena e ne e se monna wa motsamai hoo ho ne ho sa re letho. Re ntse re le batsamai bohle. Mohlomong le kajeno ha a ka tsamaya ka se seng seterata, a qwaile sa mohlankana wa maobane, a ka bona e mong hape, mme a kopa "metsi" ho yena jwalo ka ha eka ke motsamai ya fihlang a kgathetse. Le jwale ke kgale a sebetsa bo!

[E qotsitswe le ho lokiswa botjha ho tswa bukeng ya *S Machabe Mofokeng (1987) Leetong*]

DIPOTSO:

- 1.1 Kajeno Tumelo o apere diaparo tse ding. Ho ya ka ditaba tsa tema ee e ne e le nako e kae a sa di apare? (1)
- 1.2 Se neng se nnetefatsa hore di ne di na le nako e telele di sa aparwe ke sefe? Nehelana ka ntlha e le nngwe. (1)
- 1.3 Ha Tumelo a ntse a nahana ditaba tsee tseo o sa tswa di bala o ne a dutse kae? (1)
- 1.4 Ditaba tsee tseo o sa tswa di bala di ne di etsahala ka nako efe ya letsatsi? (1)
- 1.5 Ho ya ka ditaba tsee, o ka re Tumelo o ne a tswa kae ha a tla fihla sebakeng see? (1)
- 1.6 Ke bopaki bofe boo o ka nehelanang ka bona ho tswa temeng bakeng sa karabo ya hao e ka hodimo? (2)
- 1.7 Tumelo o qetile nako e kae sebakeng seo o se boletseng ho 1.3.1 ka hodimo? (1)
- 1.8 Hobaneng ha lentsewe 'tokoloho' le ngotswe ka ditlhaku tse kgolo temaneng ya pele ya tema ee? (2)
- 1.9 Hobaneng ha lentsewe lee 'metsi' le kentswe ka hara matshwao a diabulwa-diakwalwa seratswaneng sa bone temeng e ka hodimo? (2)
- 1.10 Hantlentle ha Mosotho a kopa 'metsi' ke ha a kopa eng ho ya ka Tumelo? (2)
- 1.11 Qotsa polelo seratswaneng sa ho qetela temeng ena e tiisang hore ke tlwaelo ya Basotho ho phomosetsa motho wa moeti. (2)
- 1.12 Ho ya ka kutlwisiso ya hao tokoloho e batlwang ke Tumelo e fapana jwang le tokoloho e batlwang ke maoto a hae? (2)
- 1.13 Hlalosa ka puo e bobbe se bolelwang ka:
ho kgethela manamane. (2)

[20]

TEMA YA 2

Boha setshwantsho sena se latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

PAPATSO

Ntate ke hlooho ya lelapa: boikarabelo ba hae ke ho bona hore tjhelete le dijo di teng ka tlong athe boikarabelo ba mme ke ho pheha le ho hlwekisa ntlo. Haeba o le ntate mme o fela o na le boikarabelo, etsa kgetho e loketseng bakeng sa tjhelete ya hao. Mosebetsi wa rona ke ho shebana le polokeho ya tjhelete ya hao ha wena o shebane le bana ba hao.

Letsetsa **SA National Bank** hona jwale. Re na le ditshebeletso tsa banka tsa mefutafuta tse o loketseng. Re ka thusa neng kapa neng.

[E qotsitswe le ho lokiswa botjha ho tswa bukeng ya *Shuters English Grade 10 Learner's Book (2005)*]

DIPOTSO:

- 1.14 Nehelana ka lebitso la beng ba papatso ena. (1)
- 1.15 Bolela seo ba se bapatsang papatsong ena. (1)
- 1.16 Ho ya ka wena, setshwantsho se temeng e ka hodimo se tshwantshisa eng? (2)
- 1.17 Tema e ka hodimo e hlahisa leeme le itseng. A ke o hlalose leeme lena ho ya ka moo o le bonang. (3)
- 1.18 Na o ka re beng ba papatso ee ba nepile ka ho ba leeme ka mokgwa oo? Hobaneng ha o realo? (2)
- 1.19 Ho ya ka beng ba papatso ee, mosebetsi wa ntate ha a fihla lapeng ke ofe? (1)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ka hloko le kutlwisiso, e be o di kgutsufatsa ka mantswe a hao o hlahisa mehopollo ya sehlooho ka ntlha tse supileng. Ela hloko hore kgutsufatso ya tema e be mantswe a mashome a robedi ho isa mashomeng a robong (80 – 90).

DITAELO:

1. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng pheletsong ya karabo ya hao.
2. Ngola ka sebopeho sa mela/seratswana, e seng ka tsela ya ho ngola ntlha e le nngwe feela.
3. Mongolo e be o hlakileng, o balehang.

Batho ba bangata ha ba lebale ka moo mosebetsi wa ho ruta e leng wa batho ba botswa, ba jang setoto ka lere ka teng. O tla utlwa motho a ntse a re yena o tla ruta ngwana hae hore e be titjhere, a tle a nyafe tjelete ka sekotlolo a sa sebetse letho, a ntse a tlodisa bana kgati letsheare lohle. Ke mosebetsi wa batho ba fokolang!

Taba eo ha se nnete. Haebe ho na le mosebetsi o batlang boikarabelo kgodisong ya ngwana, ke ona wa botijhere. Titjhere e kopana le ngwana ka nako eo a bulehileng, hore a tshele tsohle tseo titjhere e ka mo rutang tsona. Ke ka baka leo bana ba sa lebaleng matjhere a kileng a ba ruta, esita le dipolelo tse ding tsa ona. Bana ba bang ba kgahlwa le ke mokgwa oo titjhere a tsamayang ka wona!

Ha o tla lemoha boima ba mosebetsi ona wa botitjhere, o ke o mamele batswadi nakong ya phomolo ya dikolo. O tla utlwa motho a ntse a re, "ha ke tsebe hore na dikolo di tla bulwa neng, le ke le re hlokomolohe".

Ho jwalo ka mehla, motswadi ha a rometse ngwana sekolong, o se a nahana hore yena ha a sa na boikarabelo ho seo ngwana wa hae a se etsang. O se a etsa titjhere kgokgo kapa Mmankgukgu. Ha a etsa phoso, ho se ho thwe ho tla bolellwa titjhere e ke e mo phekole.

Boikarabelo ba motswadi ke ho thusana le titjhere phumantshong ya thuto ngwaneng. Motswadi o lokela ho bona hore ngwana o ba le nako ya mosebetsi wa sekolo ha a le hae, ho kgothalletsa ngwana thuto le ho sebetsa ka thata dithutong.

Batswadi ba se nang boikarabelo ba rata ho itshwareletsa ka mahohodi, ba bolele ha ho se letho leo ba ka le etsang. Ba re ditokelo tseo bana ba nang le tsona ke tshitiso ho bona.

[E qotsitswe le ho lokiswa botjha ho tswa bukeng ya *RJR Masiea (1994) Ho se tsebe ke lebote*]

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

Bala tema e latelang ka kutlwisiso le ka hloko, o nto araba dipotso tsa thutapuo tse theilweng hodima yona.

Tsietsi a bososela ha a kena morunyaneng, a ba a kgatholoha hanyenyane ka ha o tlile a fokaela a hatela hodimo. A kena ka hara moru he, a qamaka kwana le kwana, a ba a ikgotsofatsa hantle hore ha ho na motho ya mmonang. Ha a se a kgotsofetse morena Tsietsi, a sheba fate sa motholo se pela hae, a rola dieta yaba o se ngwaparela jwalo ka katse. A se hlwella a tatile hoo makala a mang a neng a tsamaya a robeha tlasa maoto a hae mona. A se ke a kgathalla makala a robehang, a nyoloha feela a sa kgathalle letho. A sa ntse a nyoloha jwalo noha e tala ke ena e phahamisa hlooho lekaleng leo a reng o a le tshwara. Kgele! A tsoha, a tlola, maoto a thella hodima makala, mme motho wa rona a tjhopoha a otlana fatshe.

O ile a otlana fatshe ha bohloko Tsietsi, empa bohloko a se ke a bo mamella hohang. Seo a ileng a se bua ka ho teneha ke ho re: "Moleko ona wa noha wa tla wa ntena. O batla ho etsang, o batla ho fedisa morero wa ka, lefatshe le ntenne? E a hlanya noha **ena!**" Ha a qeta ho tjho jwalo Tsietsi a ema, a kgorohela fate sa moduwane se pela hae, a fapana le **sena** sa motholo se buswang ke dinoha. Sa moduwane a se hlwella ha kgutshwanyane haholo hobane o ne a se a tatile haholo, etswe le noka eo a weleng ka yona e ne e mo sitisa ho hlwella hantle. Hoba a hlwelle ha kgutshwanyane, a fumana lekala le letle la ho phetha morero. A bososela yaba o ntsha ropo mokotlaneng a ntse a hemesela.

Ha a se a ntshitse ropo, a e tlama molaleng a etsa sekgoqetsane, yaba o e tlamella lekaleng o e thatela ka thata. Hoba a etse jwalo, Tsietsi a tutubala, a itihela fatshe.

A leketla sebakeng mohlankana, sekgoqetsane sa ropo molaleng sa nyamella ha nyenyane mmetsong. A tiisa mmele, a raharaha mme ropo ya nyamela le ho feta ya mo sehla. A bona lefifi, a bona lesedi, a bona dinaledi, a bona lefifi hape, dithunya le tsona tsa ipetsa. A raharaha Tsietsi, a leka ho itshwasolla empa ropo ya hana ya mo kgama le ho feta. A qetella a leka ho bokolla empa sello sa hana ho tswa, a lla sa kgoho e tshwerwe ke mokoeyo.

[E qotsitswe le ho lokiswa botjha ho tswa bukeng ya *Ramokhothoane KA, (1996) Di a etsahala*]

DIPOTSO:

- 3.1 Ngola dipolelo tse latelang hape, empa o lokise sebopelo sa mantswe a ka masakaneng hore a phethahatse moelelo.
- 3.1.1 Sekgoqetsane se ne se bakilwe ke (-tlama) wa Tsietsi o thata mme ke ka hoo ropo e ileng ya monyela ho yena mmetsong. (1)
- 3.1.2 (-bososela) ya Tsietsi e ne e supa thabo eo a neng a na le yona hoba a fumane lekala le letle. (1)

- 3.2 Mabitso a ka masakaneng dipolelong tse ka tlase, a ka fetoha mahlalosi. Ngola dipolelo tse hape o se o bopile mahlalosi ka mabitso a ka masakaneng, o be o sehelle mahlalosi ao mola ka tlase.
- 3.2.1 Tsietsi a sheba (sefate) sa motholo. (1)
- 3.2.2 Maoto a thella (makala) ao a neng a a palame. (1)
- 3.3 Fetolela dipolelo tse latelang makgatheng a bontshitsweng ka masakaneng.
- 3.3.1 Tsietsi a nyoloha jwalo, noha e tala ke ena. (lekgathe lejwale la letswelli) (1)
- 3.3.2 O tla a fokaela a hatela hodimo. (lekgathe lephethi). (1)
- 3.3.3 A otlana ha bohloko Tsietsi. (lekgathe lefetile). (1)
- 3.4 Bopa maamanyi ka mantswa a ka masakaneng ebe o ngola dipolelo ka botlalo.
- 3.4.1 Tsietsi a kgetha lekala (hodimo). (1)
- 3.4.2 A fapana le sena sa motholo (buswa) ke dinoha. (1)
- 3.5 Lentswe lena, '**le letle**' polelong ena, 'Hoba Tsietsi a fumana lekala le letle' ke lekgethi. Ngola dipolelo tse latelang hape empa o lokise sebopeho sa mantswa a ka masakaneng ho phethahatsa moelelo wa tsona.
- 3.5.1 Tsietsi o ne a tshwere ropo (-lelele) haholo. (1)
- 3.5.2 Tsietsi a fihla a hlwella lekala (-sesane). (1)
- 3.6 Lentswe lena, '**hoba**' polelong ena, 'Hoba a hlwelle ha kgutshwanyane, a fumana lekala le letle la ho phetha morero' ke lekopanyi. Sebedisa makopanyi a latelang dipolelong tseo o ipopetseng tsona.
- 3.6.1 hobane (2)
- 3.6.2 hore (2)
- 3.7 Ngola dipolelo tse latelang hape, empa qala polelo e nngwe le e nngwe ka lentswe le ntshofaditsweng:
- 3.7.1 Moleko ona wa noha wa tla wa tena **Tsietsi**. (2)
- 3.7.2 Tsietsi a fumana **lekala** le letle la ho phetha morero. (2)

- 3.8 Polelo ena, 'A se ke a kgathalla makala a robehang' e temekisong ya kganyetso. Fetolela dipolelo tse latelang temekisong ya kganyetso/tatolo.
- 3.8.1 Tsietsi o bososela ha a kena morunyaneng. (2)
- 3.8.2 O ile a otlana fatshe ha bohloko. (2)
- 3.9 Sehlongwapele se ka fetola meelelo ya mantswa ha se kgomathisetswa metsong kapa dikutung tsa mantswa a itseng tsa mantswa. Eketsa dihlongwapele mantsweng ao o a filweng ka masakaneng dipolelong tse latelang ho phethahatsa meelelo ya tsona.
- 3.9.1 Eitse ha ropo e tiya ha hla ha ba (-fifi) mahlong ho Tsietsi. (1)
- 3.9.2 Hona haufi le sefate seo ho ne ho na le (-fifi) sa phoofolo e shweleng mme ho nkgga sebedu. (1)
- 3.9.3 Ba habo Tsietsi ba ne ba aparetswe ke (-fifi) ka mora lefu la hae. (1)
- 3.10 Lentswe 'noka' le ka sebediswa dipolelong ka meelelo e fapaneng. A ke o ipopele dipolelo tse pedi tse totobatsang meelelo e mmedi e fapaneng ka lentswe lena '**mona**'.
- 3.10.1 mona (2)
- 3.10.2 mona (2)

[30]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30****MATSHWAO A PAMPIRI ENA YOHLE: 70**